

*Полянська А.С.
Бабенко В.В.*

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглянуто основні положення формування механізму управління економічною безпекою вітчизняних промислових підприємств у контексті національної безпеки України. Визначено особливості його функціонування на прикладі вітчизняних підприємств нафтогазової промисловості.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека України, економічна безпека підприємства, механізм управління економічною безпекою підприємства; стратегія економічної безпеки підприємства.

Summary. The main conditions of enterprise's economic safety in the context of Ukrainian national safety are investigated. The mechanism of enterprise's economic safety management is proposed. The basic approaches of its effectiveness inculcation in practice of national enterprise's of gas and oil industry are determined.

Keywords: enterprise's economic safety, mechanism of enterprise's economic safety management, strategy of enterprise's economic safety.

Аннотация. В статье рассмотрены основные положения формирования механизма управления экономической безопасностью отечественных промышленных предприятий в контексте национальной безопасности Украины. Определены особенности его функционирования на примере отечественных предприятий нефтегазовой промышленности.

Ключевые слова: национальная безопасность, экономическая безопасность Украины, экономическая безопасность предприятия, механизм управления экономической безопасностью предприятия; стратегия экономической безопасности предприятия.

Вступ. В сучасних умовах господарювання діяльність вітчизняних підприємств супроводжується різноманітними ризиками та загрозами, передбачити які інколи важко. Необхідність зменшення негативного впливу існуючих і потенційних загроз визначає пріоритети, які формують передумови досягнення економічної безпеки як стану, за якого досягається узгодження інтересів окремих господарюючих суб'єктів, національного господарства та громадян на основі створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [1]. Досягнути зазначених пріоритетів можливо з допомогою функціонування ефективної моделі управління економічною безпекою підприємств, яка б сприяла не тільки подоланню макроекономічних загроз, але й вирішенню проблем, що постають перед підприємствами на шляху до досягнення цілей розвитку.

Постановка завдання. Економічна безпека підприємств – це одна з складових системи управління, чинник формування та реалізації стратегій розвитку, критерій господарювання, що дозволяє пов'язати не тільки економічні інтереси окремих підприємств, але і національні, зокрема. Саме це визначає увагу науковців, політиків, практиків до розробки теоретичних основ формування та управління даним напрямом роботи підприємств. Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. [2] розглядають сутність та моделювання економічної безпеки на різних рівнях. У підсумку формування системи управління економічною безпекою підприємства, як зазначають фахівці, забезпечує нормальне функціонування економічної системи взагалі, можливості нормальної роботи внутрішньої економічної системи та безболісного включення в світову економічну систему, а відтак, коло суб'єктів економічної безпеки охоплює не тільки державу, а й підприємство і особу, які здійснюють самостійну діяльність і забезпечують власну економічну безпеку. Семенченко А. [3], Кістерський Л.Л.[4], Чаговець Л.О. [5] досліджують стратегії забезпечення економічної безпеки; Гетьман О.О., Шаповал В.М. [6], Загорна Т.О. [7] пропонують методичні підходи до діагностики економічної безпеки підприємств.

Аналіз численних публікацій, присвячених дослідженню і пошуку шляхів виходу із нинішньої економічної ситуації, показує, що їх автори виходять із різних моделей реальності. Вибір повинен відповідати умовам розвитку окремого підприємства і забезпечувати не тільки пристосування до поточного функціонування, але і безпеку діяльності на шляху до досягнення цілей розвитку. У своїй книзі "Проблеми управління в 21 столітті" Пітер Друкер висловлює думку про те, що для того, щоб досягнути успіху в сучасних умовах необхідно не тільки пристосовуватись до змін, а й керувати ними [8]. Ця теза є актуальною і у дослідженні проблем управління економічною безпекою. Намагаючись пристосуватись до змін, більшість підприємств змінюють свою діяльність відповідно до реакцій конкурентів, вимог споживачів, технологічного прогресу, і важливо, щоб такі дії гарантували економічну безпеку та відповідали загальнонаціональним інтересам.

На сьогодні економічну безпеку, у більшій мірі, науковці розглядають через макроекономічні індикатори, показники фінансового стану та стратегії антикризового управління. Разом з тим, це лише часткові критерії досягнення економічної безпеки і на увагу заслуговує питання формування моделі управління економічною безпекою підприємств та механізмів її практичної реалізації на практиці діяльності вітчизняних промислових підприємств із врахуванням їх галузевої специфіки.

Таким чином, виникає необхідність у виокремленні основних положень регулювання діяльності вітчизняних підприємств у контексті забезпечення їх економічної безпеки на ринкових засадах. Відповідно до вищевказаного цілями написання статті є визначення передумов функціонування механізму управління економічною безпекою вітчизняних промислових підприємств в сучасних умовах господарювання.

Результати. Досліджуючи питання економічної безпеки вітчизняних підприємств необхідно наголосити, що особливо актуальним воно є для промислового сектору вітчизняної економіки, оскільки рішення, які приймаються на рівні промислових підприємств у підсумку визначають потенціал вітчизняного промислового розвитку. На сьогодні стан промислового розвитку є незадовільним. Через глобальну економічну кризу 2008-2009 років він різко погіршився, зокрема, ВВП України у реальному вимірі у 2009 році скоротився на 14 відсотків. Такий стан зумовлений, на думку вчених, тим, що: "саме виробництво визначає сутність нашої кризи: недостатній рівень розвитку економіки, недосконала її структура (переважання сировинного виробництва), технологічне відставання на цілу епоху, висока спрацьованість устаткування та, як

наслідок, низькі ефективність і конкурентоспроможність" [9]. Глибина падіння обсягу промислового виробництва у посткризовий період досягла 21,9 відсотка, тобто рівень промислового виробництва повернувся на позначку 2003-2004 років. В таких умовах виникає необхідність у визначенні теоретико-методологічних засад формування підсистеми управління економічною безпекою як постійно діючого механізму підтримки життєздатності підприємств, здатного передбачати загрози діяльності та оперативно здійснювати заходи щодо регулювання бажаного рівня його економічної безпеки. Необхідність побудови моделі такого механізму зумовлена тим, що дозволяє адекватно умовам господарювання відтворювати структури, зв'язки і залежності у процесі досягнення цілей розвитку, враховувати особливості і складність середовища, у якому функціонує вітчизняна економіка.

Практично кожне вітчизняне підприємство вирішує проблему вибору стратегії свого подальшого розвитку, і цей вибір найчастіше пов'язують із підтриманням його життєздатності, і дуже рідко – із прагненням досягнути якісних змін. Така тенденція і зумовлює ту обставину, що життєвий цикл більшості вітчизняних підприємств є досить коротким. З викладеного випливає, що обґрунтування вибору стратегії необхідно здійснювати у контексті забезпечення економічної безпеки підприємства. Серед проблем, що постають перед підприємствами на шляху до досягнення прийнятного рівня економічної безпеки у процесі реалізації вибраних стратегій розвитку можна виділити наступні [10]: переважання використання реактивного підходу, тобто очікування негативного впливу загрози і вже подальші заходи щодо ліквідації наслідків замість передчасного аналізу можливих шляхів уникнення цього впливу; необхідність підвищення якості збору інформації не лише про конкурентів, але й про стан власної діяльності, що включає першочерговість визначення цілей і стратегії підприємства; нехтування наявними можливостями підприємства і спрямування всієї системи економічної безпеки на роботу із загрозами.

Для їх вирішення потрібний відповідний механізм як система організаційно-економічних та правових заходів щодо запобігання економічним загрозам. У процесі формування механізму управління економічною безпекою підприємств необхідно виділити три напрями діяльності. Перший пов'язаний безпосередньо із організацією роботи по забезпеченню економічної безпеки підприємств шляхом побудови організаційної структури та взаємовідносин повноважень у межах даного виду діяльності, визначення відповідних зв'язків і взаємозалежностей на підприємстві. Наступний напрям діяльності охоплює систему заходів, які створюють умови для підтримання належного рівня економічної безпеки як стану, що дозволяє на основі сильних сторін і можливостей підприємств протидіяти та зменшувати негативний вплив слабких сторін і загроз. Сукупність таких заходів складає забезпечуючий механізм управління економічною безпекою підприємств, у складі якого необхідно виділити такі елементи як функції, принципи, методи, критерії, інструменти і технології управління. До інструментів управління економічною безпекою слід віднести сучасні способи, засоби і знаряддя, які дозволяють з врахуванням принципів, функцій та методів управління економічною безпекою забезпечити ефективні методи впливу на даний процес. На сьогодні найбільш дієвими інструментами управління економічною безпекою слід розглядати: управління ризиками підприємства; формування та впровадження систем контролінгу; створення аналітичних підрозділів, здатних об'єктивно оцінювати інформацію, що стосується загроз підприємства; застосування системи економічних методів управління економічною безпекою, зокрема, на основі впровадження системи бюджетування підприємства, здатної формувати та контролювати цільовий розподіл ресурсів підприємств; формування систем мотивації та матеріального заохочення діяльності працівників, які б не тільки

сприяли їх матеріальному добробуту, але і поліпшенню культури виробництва, зацікавленню у діяльності, формуванню корпоративного духу.

Необхідність функціонування регулюючого механізму визначається на основі оцінювання рівня економічної безпеки. За умови відхилень, що формують загрози, приймаються рішення щодо активізації відповідних інструментів, здатних поліпшити ситуацію до прийняттого рівня. Таким чином, функціонування механізму управління економічною безпекою промислових підприємств слід розглядати як сукупність управлінських процедур, що формують способи взаємодії їх інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього і внутрішнього середовища, за допомогою яких, з урахуванням особливостей діяльності, забезпечуються результати діяльності, достатні для перебування підприємств в економічній безпеці. На рис. 1 зображено основні складові механізму управління економічною безпекою підприємства.

Рис. 1. Формування механізму управління економічною безпекою підприємства [виконано автором]

Важливо зазначити, що ефективність функціонування розглянутого, у першу чергу, залежить від готовності і спроможності підприємств використовувати накопичений досвід і потенціал у даному напрямі діяльності. Власне, розглянутий механізм є однією із спроб узагальнити теоретичний матеріал та виділити практичні аспекти вирішення проблем управління економічною безпекою вітчизняних промислових підприємств. Зокрема, застосування даного механізму у діяльності підприємств паливно-енергетичного комплексу України дозволяє оцінити рівень економічної безпеки із використанням методу економічної ефективності та підсумувати, що їх діяльність характеризується певними загрозами, зумовленими низькою ефективністю діяльності. На рис. 2 представлено динаміку розрахованих

значень інтегрального показника ефективності, аналізуючи які можна підсумувати, що представлена динаміка, у певній мірі, відтворює сучасну ситуацію на ринку нафтопродуктів. Зокрема те, що діяльність підприємств нафтопереробної галузі залежить, головним чином, від такого зовнішнього чинника як забезпеченість стратегічною сировиною – нафтою. Таку залежність можна розглядати як індикатор економічної безпеки, а вирішення проблеми забезпечення вітчизняних НПЗ сировиною сприятиме зростанню ефективності їх роботи.

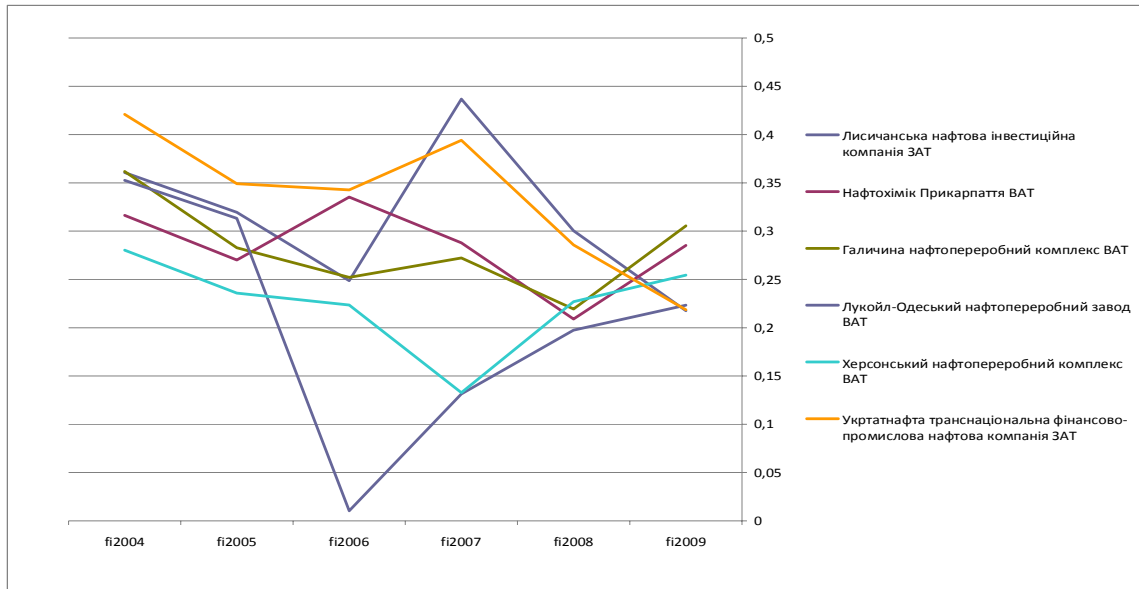

Рис. 2. Динаміка інтегрального показника ефективності діяльності підприємств газової промисловості [розраховано на основі:alt. com.ua]

Необхідно наголосити, що досягнення прийнятної рівня економічної безпеки пов'язують із перспективами розвитку вітчизняних підприємств даної галузі, що залежать від змін, які відбуватимуться як на рівні окремих підприємств, так і у цілому по галузі та на рівні національної економіки. Відповідно на рис. 3 представлено динаміку інтегрального показника ефективності підприємств газової промисловості.

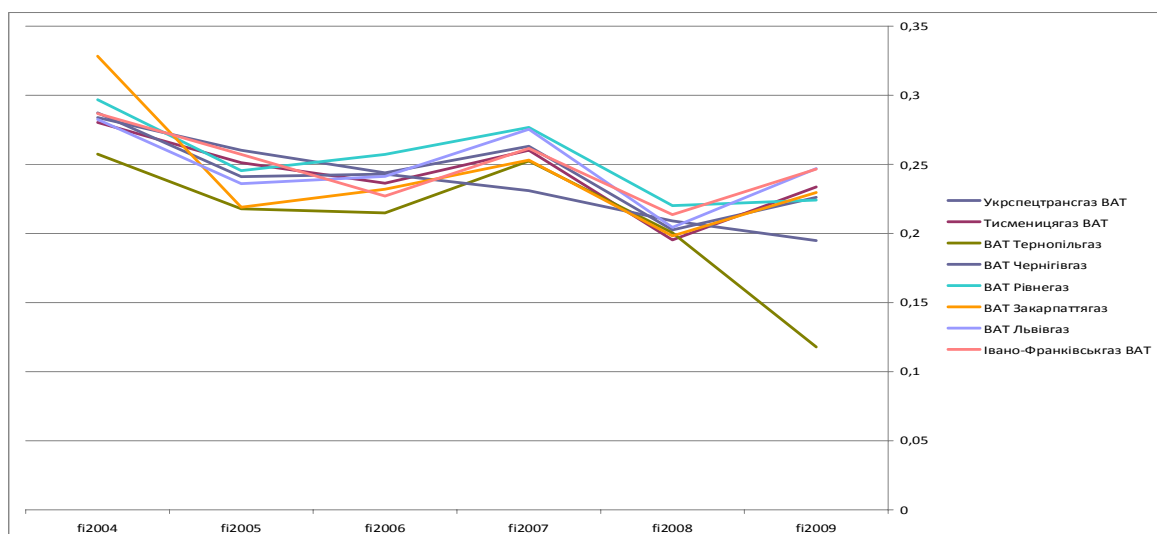

Рис. 3. Динаміка інтегрального показника ефективності діяльності підприємств газової промисловості [розраховано на основі:alt. com.ua]

Як видно із рис. 3, для підприємств газової галузі є характерною дещо інша тенденція: якщо для нафтопереробних підприємств є властивою відмінна тенденція для кожного з них, що для газових підприємств вона має суттєву подібність, що власне і характеризує специфіку і особливості вибору методів управління економічною безпекою даних підприємств із врахуванням таких чинників як організаційно-правовий статус, питання власності, система корпоративного управління тощо. Однак, за критерієм економічної безпеки досліджувані підприємства об'єднує негативна тенденція - зменшення ефективності роботи. Певна галузева специфіка та стратегічна важливість рішень у даній сфері діяльності визначають характерні риси регулювання розвитку підприємств нафтогазового комплексу. Необхідно зазначити, що заходи, спрямовані на забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки пов'язані, у першу чергу, із максимальним використанням внутрішніх можливостей розв'язання нафтогазової проблеми, шляхом здійснення організаційних змін, технологічного прориву, фінансової підтримки. Макроекономічне регулювання орієнтоване на вирішення питань нормативно - правового забезпечення відносин у галузі, вирішення питань власності з метою активізації інвестиційної політики у галузі, створення передумов прозорого функціонування нафтогазового ринку.

Висновки. Узагальнюючи викладене вище можна підсумувати, що головна мета управління економічною безпекою промислових підприємств полягає у тому, щоб гарантувати їх стабільне та максимально ефективне функціонування, а також високий потенціал розвитку в перспективі. А інструментом до досягнення цієї мети є функціонування відповідного механізму. Слід зазначити, що даний механізм забезпечує головну умову економічної безпеки підприємств – створення і підтримання раціонального, ефективного правового поля та сприяння зростанню потенціалу розвитку підприємств на основі оптимального поєднання реально існуючих ринкових і державних механізмів управління економічною безпекою підприємств, що дозволить уникати та зменшувати негативний вплив відповідних загроз, підтримувати комерційні ризики на мінімальному рівні, забезпечувати сучасний фізичний, фінансово-економічний і технічний захист, належне функціонування інфраструктури, що відповідає завданням економічної безпеки бізнесу.

Подальшого дослідження потребує питання оцінки ефективності діяльності структурних підрозділів підприємств, які забезпечують економічну безпеку на основі виділення системи показників-індикаторів, із застосуванням сучасної концепції бенчмаркінгу, яка сприяла б поширенню досвіду аналогічної роботи підприємств, які досягли певного успіху у даному напрямі. Особливої уваги потребує проблема формування постійно діючої системи моніторингу за впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємства.

Література

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http: zakon. rada.gov.ua](http://zacon.rada.gov.ua).
2. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т. С, Черняк О.І. [та ін.] / за ред. В. Гейця. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2006. – 240 с.
3. Семченко А. Комплексний механізм антикризового стратегічного управління забезпеченням національної безпеки. / А.Семченко // Економіка України. – К.: Видавництво «Преса України». – №9 (550). – 2007. – С. 46 – 55.
4. Кістерський Л.Л. Економічна безпека України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[http: prgroup.ua/libd/art5.htm](http://prgroup.ua/libd/art5.htm).
5. Чаговець Л.О. Механізм формування стратегій стабілізації системи економічної безпеки підприємства / Л.О.Чаговець // Вісник національного університету

"Львівська політехніка": "Проблеми економіки та управління". – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2008. – № 628. – С. 687-690.

6. Гетьман О.О. Економічна діагностика: Навч. посібник. / О.О.Гетьман, В.М.Шаповал. – Київ, Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.

7. Загорна Т.О. Економічна діагностика: Навчальний посібник. / Т.О. Загорна. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.

8. Питер Друкер. Задачи менеджмента в XXI веке. [Електронний ресурс].- Режим доступу:http://www.competitive.ru/druker.zadachi_menedjmenta_XXI_veke.shtml Чухно А.А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи подолання / А.А. Чухно // Економіка України. – К.: Видавництво «Преса України». – № 2 (579). – 2010. – С.8.

9. В.І. Мельник. Перспективні напрями підвищення рівня економічної безпеки підприємства в сучасних умовах/ В.І. Мельник, Г.М. Шумська // I Міжнародна науково-практична ІНТЕРНЕТ-конференція "Проблеми формування нової економіки XXI століття» (17-19 грудня 2008 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.confcontact.com>

10. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Відомості Верховної Ради. – 1997. – №10. – С. 149-157.

11. Указ Президента України "Про стратегію національної безпеки України" № 105/2007 від 12 лютого 2007 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zacon.rada.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 7.09.2012